

KÖZÖSSÉGI RÉGÉSZETI PROJEKTEK PEST MEGYÉBEN Reflexiók egy szentendrei kiállításról

WOLLÁK KATALIN¹ – ANDERS ALEXANDRA²

Magyar Régészet 10. évf. (2021), 4. szám, pp. 99–105.

A Szentendrén 2021 júniusában nyílt „Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében” című kiállításról már olvashatták a kurátor, Rácz Tibor Ákos ismertetését a Magyar Régészet oldalain (Rácz 2021b). Jelen írásunk a külső nézőpontot jeleníti meg – hogyan látja két, a közösségi régészet és a kiállítások iránt érdeklődő és elkötelezett szakember a létrejött bemutatót. Vállaltan nem érintünk minden kérdést, nem mutatjuk be tárlóról tárlóra a leleteket, csak a bennünket leginkább megragadó pontokat emeljük ki és tárgyaljuk részletesebben.

A KÖZÖSSÉGI RÉGÉSZET TÉRHÓDÍTÁSA MAGYARORSZÁGON

A Pest megyében folytatott közösségi régészeti tevékenységet Rácz Tibor Ákos így határozta meg 2019-ben: „a kulturális örökség megismerése és megmentése céljából a civil szféra és a régész szakma képviselői által közösen végzett kutatói tevékenység” (Rácz 2019, 150). A 2021 júniusában nyílt és 2022. január 31-ig látogatható kiállítás ennek a több mint egy évtizede folytatott sokrétű munkálkodásnak az eredményeit mutatja be. A kiállítás a szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrum közelmúltban felújított részlegében, az eddig főként képző- és iparművészeti kiállításoknak helyet adó Pajor-kúria hat termében és folyosóin kapott helyet. Kurátora Rácz Tibor Ákos volt, munkáját 39 régész, valamint a 2019 tavaszán bejegyzett Közösségi Régészeti Egyesület tagjai segítették.

Az elmúlt években már Magyarországon is egyre több helyen indultak közösségi régészeti programok. Ebben a folyamatban szerencsés módon nemcsak a nagy, központi intézmények, mint a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM Közösségi Régészeti Program), a Várkapitányság NZrt, és az ELTE Régészettudományi Intézete kapcsolódott be, hanem több megyei hatókörű és néhány városi múzeum is felkarolta ezt a kezdeményezést. (A teljesség igénye nélkül: Debrecen, Gyula, Hódmezővásárhely, Keszthely, Nagykanizsa, Miskolc, Pápa, Szeged, Székesfehérvár, Veszprém.) Számvetést tartva elmondható, hogy 2021 decembereig a megyék többségének területén elkötelezett régész kollégák irányításával számos közösségi régészeti program indult, amelyek jelentős részével az érdeklődők megismerkedhettek a Ferenczy Múzeumi Centrum, a Közösségi Régészeti Egyesület, a Magyar Régész Szövetség és a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat által közösen szervezett 2021. novemberi konferencia előadásain és poszterein.³ A találkozót folytatása volt a 2019-ben Budapesten, akkor még zárt körben megrendezett „Közösségi régészeti modellek Magyarországon” elnevezésű tanácskozásnak, melyet az ELTE BTK Régészettudományi Intézete, a Magyar Régész Szövetség és a Várkapitányság NZrt szervezett elsőként a témában.⁴ (A két esemény közt eltelt két éves kihagyást a COVID-19 vírus okozta korlátozások indokolták.)

Egyre több múzeumi kiállítás anyagát gazdagítja az önkéntesek közreműködésével feltárt régészeti leletanyag (lásd például a *Magyar Régészet* jelen, 2021. évi téli számának cikkét: Cs. ANDRÁSI et al. 2021), illetve rendeztek időszakos kiállításokat nyilvánossá tételükre. Így 2016-ban például Békés megye több településén mutatták be vándortárlatokon a megmentett leleteket (BÍRÓ & RÓZSA 2017). A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum „Kincsek utak mentén” című kiállításorozatával a múzeum gyűjteményében lévő, és a

¹ Örökségvédelmi szakértő. E-mail: wollak.katalin@gmail.com

² ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Archeometria, Régészeti Örökség és Módszertan Tanszék. E-mail: anders.alexandra@btk.elte.hu

³ <https://www.femuz.hu/kozossegi-regeszeti-konferencia-program/> (Utolsó hozzáférés: 2022.01.05.)

⁴ <https://www.btk.elte.hu/content/kozossegi-regeszeti-modellek-magyarorszagon.e.4010> (Utolsó hozzáférés: 2022.01.05.)

közösségi régészeti kutatások során talált legújabb leletanyagot kívánta bemutatni, így 2019 nyarán a Takácsiban előkerült kincsleletet, 2020 tavaszán a Árpád-kori szakrális tárgyakat.⁵ A Magyar Nemzeti Múzeum „Rejtőzködő örökségünk” című minikiállításán 2020-ban pedig a Kesztlőc község határában talált késő bronzkori kincsleletet és egy Esztergom környéki 16. század végi pajzsdíszet tárták a látogatók elé.⁶

Mégis, a szentendrei tekinthető az első igazán nagyléptékű, tudományos igénnyel összeállított tárlatnak. A Pest megyei kiállítás több szempontból túllép a korábbi kezdeményezéseken, hiszen számos példával támasztja alá, hogy a szakmabeliek és az önkéntes segítők tevékenysége, valamint az eredmények tudományos közlésének is megfelelő bemutatása (lásd előző cikkek a katalógusról és a konferenciáról: KULCSÁR 2021; RÁCZ 2021b) messze túlmutat a közösségi régészet zászlóbontását jelentő hobbi fémkeresős tevékenységen.

A Közösségi Régészeti Egyesület résztvevő önkéntesei a régészeti tevékenység számos formájába kapcsolódhattak be: a (műszeres) lelet- és lelőhelyfelderítéseken kívül voltak tervásatásokon és leletmentéseken is. Ezekre olyan projektszemléletű programok keretében került sor, ahol szakmai képzéseket kaptak, megismerkedhettek a régészeti leletek feltárás utáni munkálataival (tisztítás, restaurálás, leírás, nyilvántartásba vétel, feldolgozás, végül kiállítás), sőt, részt is vehettek ezekben. A kiállítás betekintést enged számos, a civil közreműködőkkel folytatott jelentősebb projektbe, így az Ócsai Tájvédelmi Körzet régészeti topográfiai munkálataiba, a dabasi Árpád-kori és késő középkori temető tervásatásának eredményeibe és a Nagybörzsöny környékén végzett kutatásokba, melyek a középkori bányászat emlékeit térképezték fel.

A konferencia megrendezésével, illetve a katalógus megjelentetésével a kiállítás hozzájárult ahhoz, hogy ez a kutatási irány helyet kapott a tudományos diskurzus világában. Szintén a teljesség igénye nélkül említjük a folyamat néhány fontos mérföldkövét: Jelentek meg publikációk a hazai illegális műkincskereskedelemről (a *Határtalan Régészet* 2019. évi tematikus száma: FELFÖLDI 2019) és közvetlen kapcsolatáról a fémkereséssel (V. SZABÓ 2019), illetve azt ezt ellensúlyozó múzeubarát fémkeresőzők tevékenységének pozitív hatásairól is (HUDÁK 2016; RÁCZ 2019). A közösségi régészettel is egyre többször foglalkozott 2014 óta a *Magyar Régészet*, 2020 tavaszától kezdődően külön rovatot is szentelt a témának (LASZLOVSZKY & WOLLÁK 2020). Ezt a sort folytatja a Várkapitányság NZrt. új régészeti magazinja, a *Töredékek* is, melynek első számában a Békés megyei Kopáncs falu történetét a fémkeresősök által talált leletei alapján írták újra (POMÁZI-HORVÁTH & RÓZSA 2021).

A RÉSZTVEVŐK INDÍTTATÁSA

A programokban részt vevő régész szakemberek indíttatása ismert: a helyi ismeretanyag nagymértékű bővítésén túl értéklik azt is, hogy az önkéntesek közreműködnek veszélyeztetett lelőhelyek megóvásában, ezáltal bizonyos mértékig ki is szorítva az illegális kincsvadászokat. Be tudnak segíteni a mindennapi múzeumi munkákba, mindezzel erősítve a helyi közösségek igényeit a múlt megismerésére és az ebben való részvételre. A fémkeresőzők, a közösségi régészeti tevékenységben résztvevő önkéntesek motivációi különfélék, ezek feltérképezésére is kísérletet tett a kiállítás egyik tablója. Az indítékok között az alábbiak olvashatók: rekreáció, kikapcsolódás, önmegvalósítás, kincskeresés, közvetlen kapcsolat a múlttal, tudásvágy, tudományos megismerés, anyagi érdek, önkéntesség, gyűjtőszennvedély, lokálpatriotizmus, kalandvágy és közösségi élmény (RÁCZ 2021a, 15–16, 8. kép).

Míg a mindezek által gerjesztett és felsorolt tevékenységek széles skálán mozognak (lelőhelyek fosztogatása, magángyűjtemények létrehozása, önképzés és tanulás, együttműködés örökségvédelmi intézmé-

⁵ <https://www.ldm.hu/hu/kiallitas/kincsek-utak-menten-takacsi-2019-10-12>;

<https://www.ldm.hu/hu/kiallitas/kincsek-utak-menten-a-kozepkor-szentsege-2020-03-06> (Utolsó hozzáférés: 2022.01.05.)

⁶ <https://mnm.hu/hu/kiallitasok/idoszaki/rejtozkodo-oroksegunk> (Utolsó hozzáférés: 2022.01.05.) A sokkal nagyobb közösségi régészeti hagyományokkal rendelkező Egyesült Királyságban pl. Durham megyében is csak 2015-ben rendezték meg az első olyan kiállítást, ahol a civilekkel közös együttműködésben végzett ásatások anyagát mutatták be: <https://www.dur.ac.uk/archaeology.museum/whatson/details/?id=28453> (Utolsó hozzáférés: 2022.01.05.). (Ugyanitt nem sokkal később az önkéntesek munkájának is szenteltek egy kiállítást: <https://www.dur.ac.uk/archaeology.museum/whatson/details/?id=24121>; utolsó hozzáférés: 2022.01.05.)

nyekkel, adatok és tárgyak beszolgáltatása, önálló kutatás végzése), a felsorolt tevékenységek hatásai és következményei az illegális szférától (megélhetési bűnözés, feketekereskedelem és illegális gyűjtemények) az új értékek képzéséig (új képességek szerzése, barátságok és mikroközösségek születése/hasznos kapcsolódás, új régészeti leletek és adatok megjelenése az örökségvédelemben, új tudományos eredmények) terjednek. A pozitív hatások nagy száma növeli annak esélyét, hogy a múzeumbarát önkéntesek egyre bővülő közreműködése kiszorítsa az illegális tevékenységeket.

KÖZÖSSÉGI RÉGÉSZET ÉS TÁRSADALMASÍTÁS EGY KIÁLLÍTÁS PÉLDÁJÁN

Egy 2019-ben megjelent módszertani útmutató, mely a múzeumok közösségi részvételen alapuló működtetéshez ad tanácsokat, már fontos szerepet szán a közösségi régészetnek is. Részletesen felsorolja azokat az előnyöket, melyekből a múzeum és a közreműködő közösségek, egyének részesülnek egy ilyen típusú együttműködés során (ARAPOVICS et al. 2019, 143–146). Többek között jelentős közösségépítő ereje van és megerősíti, segíti a résztvevők kötődését lakóhelyük szűk és tágabb környezetéhez. György Péter egyik írásában úgy fogalmazott, hogy a vidéki múzeumoknak döntő szerepük van a városlakók közösséggé formálódásának soha nem befejezett folyamatában (GYÖRGY 2021). A közösségi régészet, mint a jövő útja, a régészet társadalmasításának fontos elemeként megjelent a régészeti stratégiai gondolkodás szintjén is (RACZKY et al. 2021, 243).

Mindezeknek az elvárásoknak hogyan és mennyiben felel meg a szentendrei időszaki kiállítás? Szakmai konszenzus, hogy egy kiállítási projekt létrehozásánál elengedhetetlen, hogy a kurátor azonosítsa azokat a látogatói célcsoportokat, akiknek szánja a bemutatást (VASÁROS 2010, 25; WAIDACHER 2011, 177), hiszen a jövőbeni közönség határozza meg azt is, milyen eszközökkel, milyen formában juttatja el hozzájuk a kiállítás üzenetét. Azonban ma már egyre elterjedtebb az a felfogás, hogy egy kiállításnak mindenkire kell szólnia, nagyobb közönségigényeket kell kiszolgálnia, mindenki számára elérhetővé kell válnia (BROUWERS

1. kép. A kiállítási tér részlete (Fotó: Deim B.)

2015). Rác Tibor Ákos is minden bizonnyal ezen a véleményen van, hiszen úgy fogalmazott, hogy a kutatások eredményei nemcsak a szűk szakmának, hanem a szélesebb közönség számára is érdekesek lehetnek (RÁCZ 2021a, 7). A közösségi régészeti programokon – beleértve az éremleleteket – közel 20 000 fémtárgy került a múzeum gyűjteményébe. A kiállításon ezekből értelemszerűen csak egy kisebb válogatást, a legkiemelkedőbb darabokat és szűk kontextusukat lehet bemutatni, de így is a két nagy éremkincsen kívül mintegy 2000 darabot láthatunk. Ez egy újszerű kiállítás (RÁCZ 2021b, 82) – ismét a bemutató kurátorát idézve – annak minden előnyével és hátrányával. A kiállítótér terembeosztása egyben tematizál is: az egymásba kapcsolódó terekben a kincsről, a kiemelkedő Pest megyei honfoglalás és tatárjárás kori új ásatások eredményeiről, a civilekkel végzett más megyei feltárásokról, az érdi Duna-parton talált mesés kincsleletről tudhatunk meg információkat (1–3. kép). Utunkat a látványraktárként berendezett terem zárja, ahol a beszoportolt fémleleteket állították ki, hűvös tipológiai sorrendben. A rendezők külön termet biztosítottak az iskolán kívüli tanulás céljaihoz, bemutatva egy régészeti feltárás legfontosabb elemeit, lehetőséget kínálva ezek múzeumpedagógussal történő játékos gyakorlására.

2. kép. A kiállítási tér részlete (Fotó: Deim B.)

3. kép. A kiállítás egyik tárlója (Fotó: Bácsi R.)

Láthatjuk, hogy a kiállítás rendezése során leginkább az előkerülés módja volt a szervező erő és az így meghatározott egységeket kísérik a tudományos feldolgozás alapján készült interpretációk. A bemutató címével összhangban a hangsúly magán a kincs megtalálásán, a felfedezés történetén van, valamint azon, hogyan illeszthetők be a szakmai narratívába ezek az együttesek.

Egy külső szemlélőnek talán első pillantásra túl sok is lehet a kiállított leletek mennyisége, ugyanakkor ez rá is döbentheti a látogatót a közösségi régészet egyik fontos küldetésére: a civilek közreműködésével nemcsak szenzációs, az illegális műkincs piacon is értéknek számító tárgyak kerülnek elő, hanem hatalmas a száma az apró, kopott, töredékes daraboknak is, melyek a régész tudása nélkül értelmezhetetlen tömeggé olvadnak össze. Nyilvánvaló a kurátori szándék: a kiállítás egyszerre szól befelé és kifelé. A civil önkéntesek igénye kettős, egyrészt részt kívánnak venni az örökség feltárásának és megmentésének folyamatában, másrészt pedig szeretnének találkozni is a tárgyakkal. Ezen a bemutatóon a közösségi régészet tagjai újra átélhetik a kincs felfedezésének izgalmát, ahogyan a tárlókba rendezve megpillanthatják az általuk talált leleteket és büszkén mutathatják családjuknak, ismerőseiknek – a közösségi régészetbe közvetlenül bevont újabb körnek. A kiállításnak emiatt van egy nagyon személyes szála is: a tárlókban nemcsak a tárgyak megnevezését, hanem a megtaláló nevét is olvashatjuk, valamint a termék előtti folyosón megismerkedhetünk a csapat tagjaival, történeteket olvashatunk róluk és átélhetjük veszteségeiket is, hiszen már halottjai is vannak közösségüknek, akiknek ezen a módon is emléket tudtak állítani.

Mindemellett széles szakmai, intézményi kereteken túlnyúló együttműködés segítette a kiállítást és a kapcsolódó katalógus létrejöttét, mely folyamatban múzeumok és kutatóintézetek, egyetemi tanszékek oktatói és kutatói, különböző korszakokkal foglalkozó régészek vettek részt. A közösségi régészek maguk is bekapcsolódtak más megyékben is feltárásokba – hat múzeum kölcsönözte tárgyait a bemutatóra.

Bár a kiállítás célközönsége elsősorban a magyar látogatók, de jól felépített szerkezete követhető a tárlatot megtekintő, magyarul nem tudó szakemberek számára is. Ezt megtapasztalhatta e cikk egyik szerzője, aki az ELTE BTK régészeti örökség specializációjának Libanonból, Törökországból és Grúziából érkezett hallgatóit kísérte el a kiállításra, ahol a kurátor szakmai vezetésével mélyedhettek bele egy-egy témába. Bár a hallgatók hiányolták az angol feliratokat, rögtön kapcsolatot, párhuzamokat kerestek a Magyarországon talált és általuk ismert leletanyagok között, emellett nagyra értékelték a múzeumi régész szakemberek és a segítő önkéntesek csapatmunkáját, amely a bemutatott projektek tudományos háttérét biztosította.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Úgy gondoljuk, a mostani kiállítás betöltötte küldetését – bemutatta az újonnan szerzett leleteket, bemutatta a közösséget, melynek a tárgyak napvilágra kerülése köszönhető, a megtalálók megoszthatták családtagjaikkal, ismerőseikkel a kincskeresés örömét, és visszajelzést kaptak, hogy munkájuk és lelkesedésük fontos és nélkülözhetetlen a régészeti örökség megmentésében. Ezt a megbecsülést és örömet láthattuk a nyári kiállításmegnyitón (4. kép) és a novemberi konferenciát kísérő bemutatón is. Erős közösségformáló erőt jelent így maga a kiállítás is; megerősítés, hogy volt értelme a ködös hajnaloknak, a sárban vagy tűző napon lejárt kilométereknek.

A múzeum elegáns tere és a vitrinek hűvöse kicsit fölmagasztalja ezeket a tárgyakat és ezáltal a találókat is, akik nélkül nem születhetett volna meg ez a kiállítás, és akiknek munkája nélkül a jövőben nem folytat-

4. kép. A kiállítás megnyitója
(Fotó: Bácsi R.)

5. kép. A kiállítás óriásplakátja Szentendre határában
(Fotó: Deim B.)

ható régészet Magyarországon; ideje lenne, ha erre a múzeumok a megfelelő támogatást is megkaphánk – helyi és országos szinten egyaránt. A múzeum és az egyesület programja emellett tanúbizonyság arra, hogy az önkéntesek közreműködésével végzett kutatások nyomán számos új tudományos eredmény is született.

Reflexióinkban nem említettük a civil régészethez kapcsolódó problémákat, nem beszéltünk az árnyoldalakról, így pl. arról, hogy a jelenlegi keretek között mennyire leterheli a régészeket a civilekkel való foglalkozás, mennyire nincs anyagi háttere a bekerülő hatalmas leletanyag elsődleges és tudományos feldolgozásának. Mégis úgy gondoljuk, ezzel az írásunkkal megvilágítottuk a közösségi régészet kínálta jelentős, a régészet köreit tágító lehetőségeket nemcsak a segítő, a szakemberek, hanem döntéshozók számára is.

A kiállítás sikere nyilvánvaló a szakma érintett képviselői és a „participatív” önkéntesek körében, ezen túlmenően e tevékenység tudományos hozadéka, az eddig kételkedők számára is meggyőző lehet.

A múzeum vezetése a kiállítás és a kapcsolódó rendezvények programjának támogatásával (5. kép) kinyilvánította, hogy a tevékenység befogadása és felkarolása a szakma számára is hasznokkal jár, így merült fel a Római Kőtár területén található Vaczek villa e célra történő felhasználásának lehetősége is. Hasonló segítő hozzáállást jelzett a témát körüljáró konferencián Szentendre önkormányzatának Kulturális, Oktatási és Civil Bizottsága elnökének köszöntője is.

Wollák Katalin – Anders Alexandra • Közösségi régészeti projektek Pest megyében. Reflexiók egy szentendrei kiállításról

Bár a kiállítás Szentendrén bezár 2022. január végén, az előzetes tervek szerint ez évben Székesfehérváron lesz látogatható, kiegészítve a Fejér megyei közösségi régészeti programok eredményeivel és leletanyagával.

AJÁNLOTT IRODALOM

Rác, T. Á. (szerk.) (2021a). *Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében / Treasure Hunt Adventure and Science – Community Archaeology Projects in Pest County*. Szentendre: Ferenczy Múzeum Center.

Rác, T. Á. (2021b). Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében. Kiállítás ismertető. *Magyar Régészet* 10 (3) [2021 ősz], 82–84.

BIBLIOGRÁFIA

Cs. András, R., Pap E., Pásztor, E., Kordé, N. & Kothencz K. (2021). Múltból jövőt. A Türr István Múzeum és Bácskai Művelődési Központ új régészeti kutatásai és állandó kiállítása. *Magyar Régészet* 10 (4) [2021 tél], 79–84.

Arapovics, M. Berényi, M., Havasi, B., Hegedűsné Majnár, M. Szu, A. & Valachi K. (2019). A közösségi részvételi működés, a társadalmiasítás lehetőségei a muzeális intézményekben. In Arapovics, M., Beke, M., Dóri, É. & Tóth, M. (szerk.) *A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. Módszertani útmutató a közösségi részvételen alapuló működtetéshez* (pp. 95–153). Budapest: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet, Országos Széchényi Könyvtár.

Bíró, Gy. & Rózsa Z. (2017). Orosháza és vidéke 15-16. századi múltjáról. Utazó és időszaki kiállítás. *Magyar Régészet* 6 (2) [2017 nyár], 2–6.

Brouwers, J. (2015). The purpose of an archaeological museum. An archaeological museum shouldn't be about the past; it should be about archaeology as a discipline. *Ancient World Magazine* 2015. március 5. <https://www.ancientworldmagazine.com/articles/purpose-archaeological-museum/> (Utolsó hozzáférés: 2022.01.05.)

Brouwers, J. (2016). The ideal archaeological museum. Engaging with the past is key to making museums relevant. *Ancient World Magazine* 2016. március 15. <https://www.ancientworldmagazine.com/articles/ideal-archaeological-museum/> (Utolsó hozzáférés: 2022.01.05.)

Felföldi, Sz. (szerk.) (2019). *Illegális műkincs-kereskedelem. Határtalan Régészet* 4 (4), 3–55.

György, P. (2021). Sátoraljúj hely: a múzeum. *Élet és Irodalom* 64 (26), 2021. július 2. <https://www.es.hu/cikk/2021-07-02/gyorgy-peter/satoraljaujhely-a-muzeum.html> (Utolsó hozzáférés: 2022.01.18.)

Hudák, K. (2016). Egy államhatárokön átívelő társadalmi probléma – A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon. *Határrendészeti Tanulmányok* 13 (1), 84–106.

Kulcsár, G (2021). Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében. A Ferenczy Múzeumi Centrum kiadványáról. *Magyar Régészet* 10 (4) [2021 tél], 95–98.

Wollák Katalin – Anders Alexandra • Közösségi régészeti projektek Pest megyében. Reflexiók egy szentendrei kiállításról

Laszlovszky, J. & Wollák, K. (2020). Beköszöntő egy új rovathoz. *Magyar Régészet* 9 (1)
http://www.magyarregeszet.hu/?page_id=12718 (Utolsó hozzáférés 2022.01.05.)

Pomázi-Horváth V. & Rózsa Z. (szerk.) (2021). *Kopáncs falu fémleletei. Töredékek Régészeti Magazin* 1 (1).

Raczky, P., Borhy, L. Vida, T., Kalla, G., V. Szabó, G. & Bartus, D. (2021). Középtávú régészeti stratégia. Vitaindító gondolatok a magyar régészet jelenéről és jövőjéről az ELTE BTK Régészettudományi Intézetéből. *Archaeologiai Értesítő* 146, 225–246.

Rácz, T. Á. (2019). Közösségi régészet. Egy új kutatási eljárás születése. *MúzeumCafe* 72, 149–157.

Rácz, T. Á. (szerk.) (2021a): *Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében / Treasure Hunt Adventure and Science – Community Archaeology Projects in Pest County*. Szentendre: Ferenczy Múzeum Center.

Rácz, T. Á. (2021b). Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében. Kiállítás ismertető. *Magyar Régészet* 10 (3) [2021 ősz], 82–84.

V. Szabó, G. (2019). Depók veszélyben: illegális fémkeresés és műkincs-kereskedelem. In V. Szabó, G.: *Bronzkori kincsek Magyarországon. Földbe rejtett fegyverek, eszközök, ékszerek nyomában*. Hereditas Archaeologica Hungariae 3, (pp. 35–42). Budapest: Archaeolingua.

Vasáros, Zs. (2010). *Kiállító-tér. Múzeumi tárlatok kézikönyve*. Múzeumi iránytű 7. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ.

Waidacher, F. (2011). *Az általános muzeológia kézikönyve. Metamuzeológia, történeti muzeológia, elméleti muzeológia*. Budapest: ELTE BTK Művészettörténeti Intézet.